

Pervertikon elokuvaopas

Janne Kurki

Maailman kuuluisin slovenialainen ei ole urheilija, laulaja tai poliitikko, vaan filosofi: Slavoj Žižek (1949–) on luonnehdittu mitä erilaisimmilla ja mielikuvituksellisimmilla sanapareilla kulttuuritutkimuksen Elviksestä Ljubljanan jättiläiseen, ja lähes kaikissa näissä luonnehdinnoissa tulee jollain tavalla esiin eräs keskeinen Žižekiin liittyvä seikka, nimittäin se, että häneen on lähes mahdotonta suhtautua neutraalisti. Maailmanmaineeseen hän ponkasi vuonna 1989, kun hänen kirjansa *Ideologian ylevä objekti* julkaistiin englanniksi, ja sen jälkeen hän on julkaissut uskomattoman määrän kirjoja ja artikkeleita, jotka kaikki liittyvät *Ideologian ylevässä objektissa* hahmottuviin peruskysymyksiin ja jatkavat kyseisessä läpimurtoteoksessa jo täydessä vauhdissa olevaa teoreettista linjaa ja diskursiivista simylyä. Tämän linjan kulmakivinä ovat Lacan, Hegel ja Schelling, ja sen keskeisimpinä teemoina toimivat muun muassa kapitalistisen yhteiskuntajärjestyksen dynamiikka, ihmisten identiteettien muodostus ja heidän suhteensa nautintoon. Tyypillistä Žižekin teksteille on ehtymätön esimerkkien poimiminen niin elokuvien, kirjojen, kansainvälisten poliittisten tapahtumien kuin ihmisten yksityiselämän puolelta ja Lacanin abstraktien termien avaaminen mahdollisimman konkreettisten ja usein jopa banaalien esimerkkien kuten Hollywood-elokuvien kautta.

The Pervert's Guide to Cinema

Kaikessa monipuolisuudessaan Žižek on niittänyt mainetta ennen kaikkea elokuvatutkimuksen saralla. Ei olekaan ihme, että nyt kun Žižek on varmastikin vakiinnuttanut asemansa yhtenä aikamme merkittävimmistä – ja samalla tietenkin kiistellyimmistä – kulttuuriteoreetikoista, hänen työnsä siirtyy valkoiselta paperilta valkokankaalle. Sophie Fiennesin ohjaama *The Pervert's Guide to Cinema 1, 2, 3* esittelee Žižekin lempiympäristössään: elokuvien parissa ja, suoraan sanottuna, elokuvien sisällä, sillä osassa kohtauksista Žižek on lavastettu ikään kuin elokuvan sisään ajelamaan moottoriveneellä Hitchcockin *Lintuihin*, istumaan sohvalle *Matrixiin* valitsemaan punaista tai sinistä pilleriä jne. Mukana onkin suuri joukko Žižekin kirjoituksissaan käsittelemiä elokuvia, muun muassa Hitchcockia (*Linnut*, *Psyko* jne.), Lynchia (*Lost Highway*, *Villi sydän* jne.), Eisensteinia, Marxin veljeksiä ja tietenkin *Fight Club*.

On ilmeistä, että DVD on suunnattu häpeilemättä ”suurelle yleisölle”, sillä teoreettisesti se ei esittele varsinaisesti mitään häikäisevää uutta Žižekistä. Sen sijaan se näyttää konkreettisesti useita niistä elokuvakohtauksista, joihin Žižek viittaa ja palaa toistuvasti kirjallisissa teoksissaan. Lisäksi se tuo mukanaan paljon Žižekin teorian tiivistyksiä, jotka

SQS
01/07

106

Pervo-
silmäys
Arvostelut

Janne
Kurki

toimivat toisinaan hämmästyttävän hyvin, toisinaan taas lähenevät banaaleja psykoanalyttisia taidetulkintoja. Esimerkkeinä ensimmäisistä mainittakoon kiteytykset, joissa Žižek tiivistää yhteen lauseeseen perusnäkemystään elokuvista: ”Elokuva on äärimmäinen perverssi taidemuoto. Se ei anna sinulle sitä, mitä haluat – se kertoo sinulle, kuinka haluta.” Tai elokuvan paradoksaalisesti lopettava toteamus: Jos etsit sitä, mikä on todellisuudessa todellisempaa kuin todellisuus itse, katso elokuvafiktioon. Esimerkkinä jälkimmäisestä taas on Hitchcockin *Psykon* tapahtumarakennuksen banaali vertaaminen freudilaiseen kolmijakoon yliminä (yläkerta), minä (pohjakerros) ja *id* (kellari).

Lyhyesti sanottuna pervertikon elokuvaoppaassa tiivistyvät ne Žižekin ajattelun peruspiirteet, jotka saavat toiset lukemaan häntä ja toiset kiertämään hänet kaukaa: Žižek on aina kiemurainen, ja silti hän vetää monesti mutkat suoriksi; hän härnää, provosoi ja livahtaa pois – niin että kaikki vastuu siirtyy lopussa kuulijalle/katsojalle. Korkein spekulatiivinen filosofia ja matalin populaarikulttuuri paaskaavat jälleen kerran kättä ja katsoja jää ihmettelemään, näinkö yksinkertaista filosofia onkin/syvällisiä Hollywood-elokuvat ovatkin.

Johdannoksi on vielä todettava, että pervertikon elokuvaopas ei nimestään huolimatta ole mikään systemaattinen johdatus elokuvan maailmaan, vaan toimii samoin kuin suurin osa Žižekin kirjoituksista: kyseessä on jälleen yksi sisääntuloaukko žižekiläiseen diskurssimasiinaan, josta ainoa tie ulos on tie sisään. Jos pervertikon elokuvaopas

toimii siis johdantona johonkin, niin Žižekin lacanilaiseen teoriaan. Yhdessä mielessä se kuitenkin poikkeaa jossain määrin Žižekin kirjallisista töistä: tällä kertaa Žižek todellakin pysyy hämmästyttävän rajautuneesti elokuvien maailmassa – seikka, joka saattaa olla pikemminkin ohjaajan kuin Žižekin itsensä ansio.

DVD jakautuu kolmeen osaan, mikä on Žižekin diskurssin huomioon ottaen varsin hyvä ratkaisu. Osat eivät kuitenkaan jäsenny kovinkaan selvästi erillisinä, mikä onkin ymmärrettävää sikäli, että niiden käsittelemät käsitteet kietoutuvat toisiinsa määrittyen pitkälti toistensa kautta. Jonkinlainen skemaattinen hahmotelma voidaan kuitenkin esittää.

Osa 1

Osa 1 esittelee Žižekin peruskäsitteitä. Žižekin teoriaan yhtään laajemmin tutustuneelle tämä osa onkin elokuvan vähiten kiinnostava osuus. Katsojalle, joka ei tunne Žižekin teoriaa tai psykoanalyttista taidetulkintaa yleisemmin, ensimmäinen osa toimii kuitenkin mitä ilmeisimmin varsin hyvänä johdantona siihen, mitä tuleman pitää. Esimerkkielokuvina toimivat muun muassa Marxin veljeksien ja Hitchcockin elokuvat sekä Žižekin klassinen viitepiste *Matrix*.

Koko elokuva alkaa epigrammimaisella freudilais-lacanalaisen halun käsitteen esittelyllä: ihmisen ongelma ei ole siinä, tulevatko hänen halunsa tyydytetyiksi, vaan siinä, kuinka hän tietää, mitä haluta. Haluissa ei siis ole mitään

luonnollista, vaan meidän pitää oppia haluamaan. Tässä elokuvat tulevat avuksemme: ne eivät anna meille sitä, mitä haluamme, vaan opettavat meille, kuinka haluta.

Ensimmäisen osan ensimmäiseksi elokuvakohtaukseksi on valittu pätkä Clarence Brownin elokuvasta *Possessed* (1931): köyhälistöön kuuluva tyttö kävelee rautatien varteen, ja ohi ajavan junan ikkunoista aukeavat näkymät näyttäytyvät katsojalle kuin elokuvana elokuvan sisällä. Žižek näkeekin tässä valkokankaan maagisen voiman puhtaimmillaan. Kyse ei kuitenkaan ole yksinkertaisesta todellisuuden ja fiktion välisestä erottelusta, sillä – kuten Žižek painottaa – todellisuuden taustalla on symbolinen viitekehys, ja kun jokin todellisuudessa käy liian todelliseksi, se täytyy fiktionalisoida. Ensimmäisen osan keskeisimpänä tehtävänä onkin banaalin fakta vs. fiktio-erottelun kumoaminen: fakta rakentuu fiktiolle ja todellisuus fantasioille symbolisissa viitekehyksissä. Juuri tämä perusteeksi selittää, miksi elokuvilla on niin keskeinen sija Žižekin pohdinnoissa: elokuvien kautta Žižek lähestyy ihmisen psyyken peruskonstituutiota.

Halun lisäksi Žižek nostaa ensimmäisessä osassa esiin halun objektisyyteen (*objet petit a*) vältellen kuitenkin sen käsittelyä teknisin termein ja keskittyen sen sijaan sen ilmenemiseen elokuvissa, esimerkiksi *Manaajassa* äänenä, joka ottaa uhrin haltuunsa puhuen hänen kauttaan hänen kustannuksellaan. Žižekin mukaan kukaan ei kuitenkaan ole ollut paremmin tietoinen äänestä tällaisena ulkopuolisenä tunkeutujana kuin Chaplin, jonka elokuvissa – äänen liityttyä elävään kuvaan – puhujan ääni nousee usein koko kohtauksen päähenkilöksi. Esimerkiksi *Diktaattorin*

Hitler-parodiassa Chaplin puhuu siansaksaa suurelle kansanjoukolle ja lopulta, vaikka äänen esittämä viesti muuttuukin köyhän juutalaisen ottaessa natsijohtajan paikan, mikään ei muutu: ääni vain kuuluu ja massat hurraavat, vaikka juutalaisvihan sijasta puhuja yrittää käännäyttää joukkoja keskinäiseen kunnioitukseen ja rakkauteen.

Osa 2

Osassa 2 Žižek etenee pidemmälle omalla lacanilaisella linjallaan: halun ja halun objektisyyteen sijasta tarkastelu keskittyy fantasian ja nautinnon käsitteisiin, joita ei voi kuitenkaan erottaa täysin edellisistä, sillä määrittyväthän nämä käsitteet toistensa kautta. Esimerkkielokuvat ja niiden tulkinta muodostuvat samalla entistä mielenkiintoisemmiksi, sillä valkokankaalle vyörytetään muun muassa Tarkovskia, Hanekea ja Lynchiä, samalla kun Žižek palaa jälleen klassiseen viitepisteeseensä *Matrixiin*.

Tässä osassa Žižek tuo varsin havainnollisesti esiin fantasian käsitteen kaksinaisuuden: yhtäältä ihminen tarvitsee fantasiaa halutakseen yhtään mitään, toisaalta fantasia toimii suojana siltä, mitä halutaan. *SQS:n* lukijoille toinen osa käsittelee ehkä kaikkein keskeisintä aluetta Žižekin teorioissa: sitä, kuinka ”Nainen”, esimerkiksi *femme fatale*, muodostuu miesten fantasioissa, kuinka Nainen on ikään kuin vain miehen fantasiaa. Voidakseen haluta Naista miehen on kuolettava tämä redusoidulla partnerinsa oman fantasiansa ahtaisiin puitteisiin. Oleellista on, että tässä luovutaan klassista (IPA:laista) psykoanalyttista teoriaa kannattelevasta sukupuolisuhteen käsitteestä: sukupuoliä

ei yhdistä toisiinsa mikään ideaalinen, vastavuoroinen sukupuoli-suhde. Sen sijaan olemme väistämättä tekemisissä tiettyssä mielessä masturbatorisen seksuaalisuuden kanssa, jossa haluamisen ehtona on partnerin tiettyihin puitteisiin asettava ja palauttava fantasia.

Fantasian lisäksi toinen osa käsittelee nautintoa (lacanilaista *jouissance*). Edelleen lähestymistapa kulkee, ei niinkään teknisten termien ja niiden analysoinnin, vaan elokuvakohtausten kautta. Esimerkiksi nostetaan muun muassa eräs kohta Ingmar Bergmanin elokuvasta *Persona* (1966). Siinä nuori nainen kertoo rannalla kokemistaan orgioista, ja Žižek väittää, että kyseessä on yksi elokuvahistorian eroottisimmista kohtauksista juuri sen takia, että tarinaa ei suinkaan kerrota näyttämällä pornomaista kuvaa vaan jättämällä kaikki sanallisen esityksen tasolle samalla, kun kamera seuraa kahta naista, joista toinen kertoo tämän kaiken ja toinen kuuntelee. Tätä kautta Žižek uskaltautuu esittämään hypoteesin, että naisten ja miesten seksuaalisuus eroaa juuri tässä, siis siinä, miten seksuaalisuus suhteutuu narratioon: siinä missä miesten seksuaalisuus on kerronnallisesti kömpelöä jopa elokuvissa (tyypillisten pornoelokuvien olemattoman naiivit juonet), nainen kokee seksuaalisuuden ikään kuin automaattisen narratiivisen minimietäisyyden kautta.

Osa 3

Osassa 3 Žižek liittää käsityksiään hiukan laajemmin hänelle tuttuihin kysymyksiin uskonnosta ja ideologiasta, mutta – verrattuna Žižekin kirjallisiin teoksiin – tämä jää

lähinnä viittausten tasolle ja pääasiana pysyy edelleen elokuvien maailma. Joka tapauksessa Žižek on kolmannessa osassa ehkä parhaiten omassa elementissään, ja sikäli pervertikon elokuvaopas paranee loppuaan kohti.

Žižekiläisen elokuvateorian kannalta kolmannen osan tekee merkittäväksi se, että Žižek käsittelee siinä eksplisiittisesti elokuvaa elokuvana, toisin sanoen hän nostaa esiin elokuvan merkityksen eräänä spesifinä taidemuotona: elokuvat kertovat meille siitä, kuinka todellisuus muodostaa itsensä. Tässä kohdassa voidaan sanoa, että kyseessä on elokuva elokuvista yleensä, toisin sanoen elokuva, joka yrittää analysoida – Žižekin psykoanalyttis-filosofisen käsitteistön avulla ja kautta – sitä, mitä ja miten elokuvat tapahtuvat ja miksi ne ovat tärkeitä.

Summa summarum

Kaiken kaikkiaan Žižek on DVD:ssä ehdottomasti parhaimmillaan analysoidessaan sitä, mitä tapahtuu elokuvia katsottaessa: merkittävintä on Žižekin yleinen teoria siitä, mitä elokuvat voivat opettaa meille, eivät niinkään yksittäiset elokuvatulkinnat. Toki yksittäiset elokuvakohtaukset ja niiden tulkinnat tuovat ikään kuin lihaa teorialuiden ympärille: abstraktit lacanilaiset termit hahmottuvat konkreettisten elokuvaesimerkkien kautta – mutta tässä on myös omat vaaransa. Toisaalta on selvää, että elokuvalla tavoitellaan ”suurta yleisöä”, eikä sen ole tarkoituskaan toimia minkäänlaisena systemaattisena analyysinä lacanilaisesta teoriasta. Pää tavoite on varmasti avata elokuvista – myös populaarielokuvista – ikään

SQS
01/07

109

Pervo-
silmäys
Arvostelut

Janne
Kurki

kuin toinen, yleensä hämärään jäävä puoli, joka kertoo meistä itsestämme ehkä enemmän kuin se puoli, jota olemme tottuneet katselemaan. Žižekin asemaa elokuvateorian nykyklassikkona DVD vahvistaa entisestään.

Fiennes, Sophie (2006) *The Pervert's Guide to Cinema 1, 2, 3*. 150 minuuttia.

Ks. myös <http://www.thepervertsguide.com>.

SQS
01/07

110

Pervo-
silmäys
Arvostelut

Janne
Kurki